

Magnus Lundberg

Gustaf Knös och hans värld*

Uppsala 2017

* Denna text innehåller utdrag från min artikel "Gustaf Knös och resan till kontinenten", som trycktes i *Personhistorisk Tidskrift* 100:1 (2004), sid. 13–23, men också mycket nytt material..

Inledning

I *Biographiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män* (1841) karakteriserade skalden Per Daniel Amadeus Atterbom sin tretton år tidigare avlidna vän Gustaf Knös på detta sätt:

I det vanliga sällskapsvimlet syntes han ytterst tankspridd, eller sådan han, lika tankspridd, plögade ila framåt gatan, med sväfvande gång, lutadt lufvud och ovårdad klädsel. - - - Till utseendet spenslig, mager, lätt, mera själ en kropp, syntes han ofta för mängdens ögon obetydlig, – särdeles genom en egen ansigtets uttryckslöshet, hvars orsak var att själen hade helt och hållet vändt sig inåt sig sjelf. Men samma anlete höjde sig nästan till skönhet, så ofta själselden, plötsligt återvändande, tände sig i blicken och genomblixtrade de af en skär blekhet öfvergjutna dragen; hvilka då, vanligtvis, med ett mildt smålöje begynte sin spelande rörelse. Den strålade då ett ljus af idel klarhet och trefnad; ett ljus alltid påräkneligt äfven då, när små oarter af egensinnighet och obesinning flög deröfver liksom genomskinliga strömoln.¹

Gustaf Knös (1773–1828) var i tur och ordning professor i grekiska och österländska språk i Uppsala, men också verksam som församlingspräst och swedenborgskt övertygad författare.² Mot slutet av sitt liv sammanfattade han sina teologiska grundidéer i en bok med den fantasieggande titeln *Samtal med mig sjelf om världen, menniskan och Gud* (1824), som efter en kritisk recension följdes upp av den dubbelt så omfattande skriften *Försök att utreda några viktiga frågor* (1827).³ Min artikel är emellertid ingen ingående studie av Gustaf Knös som teolog. Ämnet är utan tvekan värt en specialstudie och som jag hoppas att kunna återvända till det. Fokus här

¹ Atterbom 1841: 128–129.

² Omfattande material om och av Gustaf Knös finns i Uppsala universitetsbiblioteks (UUB) handskriftssamling. Brev till och från honom, hustrun Alida Olbers och dottern Thekla Knös skänktes 1912 till biblioteket av Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala, som då ägde det hus där familjen bott under en tid. Det omfattande ”Knös’iska släktarkivet”, som 1941–1942 deponerades på UUB av statssekreteraren Börje Knös, innehåller andra manuskript av Gustaf Knös.

³ För kortare biografier om Gustaf Knös, se Atterbom 1841: 123-129 och Dederling 1975–1977: 406–408.

ligger istället på Gustaf Knös utbildning studier och hans verksamhet som vetenskapare, främst som orientalist. Dessutom behandlar jag kärleken i hans liv. Huvudkällorna är brev och dagboksanteckningar, men också andra dokument, inte minst ansökningshandlingarna till professurerna är väsentliga.

Gustaf Knös föddes i Skara. Såväl hans far som farfar var präster. Fadern, Andreas Knös (1721-1799), hade nyligen utsetts till domprost. Tidigare hade han varit förste teologie lektor i staden. Han var en av sin samtids mest produktiva, och kontroversiella, teologer, först präglad av wolffianism, sedan av herrnhutism. Han var också positivt inställd till Emanuel Swedenborg som teolog, även om han offentligen aldrig uppträdde som swedenborgare. Skara var däremot det enda stiftet i landet, där den inomkyrkliga swedenborgianismen hade stort inflytande under lång tid.⁴

Gustaf Knös mor, Brita Hedvig Wijnbladh (1733–1800), blev tidigt herrnhutiskt påverkad och bidrog till *Sions Nya Sånger*, men kom senare att bli en av portalgestalterna för den inomkyrkliga swedenborgianismen och en viktig förmedlare av swedenborgiansk litteratur. Också parets barn kom att influeras av läran, och hemmet var ofta en arena för teologiska diskussioner. Det var också utan tvekan en miljö där studier uppmuntrades. Sju år gammal, 1780, skrevs Gustaf Knös in vid Katedralskolan i hemstaden. Då hade han redan studerat såväl latin som grekiska hemma.⁵

Den unge Gustaf Knös påverkades av det teologiska klimatet i hemmet och både han och äldre brodern Carl Johan stod ett lärjungeförhållande till den betydelsefulla swedenborgaren Christian Johansén i Eskilstuna, vars brev Gustaf Knös redan som liten spred i avskrifter. I korrespondens från de tidiga tonåren nämnde han också att Carl Fredrik Nordenskjölds skrift *Oneiromantien eller konsten att tyda drömmar* (1783) hade gjort ett starkt intryck på honom, och att han dagligen läste i den.⁶

⁴ Josefson 1937 och Lenhammar 1966.

⁵ Lenhammar 1966, cf. Häll 1995.

⁶ Knös till brodern Carl Johan, Skara 10 december 1786 (UUB, X 269ai), cf. Häll 1995: 340.

Studier i och utanför Uppsala

Sjutton år gammal begav sig Gustaf Knös till Uppsala universitet, där han skrevs in i Västgöta nation. Före avresan hade han förberett sig med studier ibland annat latin, grekiska, franska och engelska, men också matematik ”emedan det lär mig att tänka”, som han uttryckte det.⁷ I Uppsala vistades redan hans tre äldre bröder. Olof Andersson Knös (1756–1804) blev med tiden lektor i grekiska i Skara, men var framförallt allt känd som historiker, bibliograf, boksamlare och bokförmedlare.⁸ De två andra bröderna blev prästvigda. Anders Knös (1769–1813) blev kyrkoherde i Norra Vånga i Skara stift och Carl Johan Knös (1767–1835), som även var verksam som historiker och författare till en hebreisk grammatik, blev slutligen domprost i Skara. Gustafs syster, Eva Lovisa Knös (1758–1822), gifte sig med prosten Daniel Backman i västgötska Horn.⁹ Det var utan tvekan en prästfylld familj och släkt.

Gustaf Knös första vistelse i Uppsala blev kortvarig, troligen av ekonomiska skäl. Efter ett knappt år var han åter i föräldrahemmet och bedrev studier på egen hand. Mot slutet av 1793 fick han anställning som informator hos Gustaf Miles Fleetwood och Otiliana Margareta Lagerberg på Ryholm i Västergötland, där han undervisade deras son Gustaf Adolf och dennes kusin Gustaf Adolf Falkenberg. Den dagliga undervisningen började klockan sju på morgonen och fortsatte till klockan ett, och upptogs sedan på igen eftermiddagen. I ett brev till brodern Carl Johan skrev Knös att ”gossarna äro beskedliga. Lilla baron Fleetwood är mera qvick, Baron Falkenberg mera dum”. I ett senare brev var han än mer frispråkig, och skrev att Falkenberg ”är af en oerhörd och obeskriflig tröghet, oändligen dum”. Inte ens kvällarna var fria, eftersom Knös då undervisade döttrarna Anna Beata och Otiliana Margareta Fleetwood i engelska och klaverspel.¹⁰

Det var ett späckat undervisningsschema, och korrespondensen från tiden på Ryholm beklagade sig Gustaf Knös över det avbrott i de akademiska studierna som

⁷ Knös till brodern Carl Johan, Skara 12 augusti 1790 (UUB, X 269ai)

⁸ Hamberg 1985.

⁹ Warholm 1871: vol. 1: 61–65 och 334.

¹⁰ Knös till brodern Carl Johan, Skara, 17 mars 1792 och Ryholm, 23 april 1794 (UUB, X 269ai).

informatorstjänsten innebar. Han befarade att han inte skulle kunna avlägga sin examen förrän om fyra eller fem år. I andra brev hävdade han emellertid att han var liknöjd om han blev magister eller inte: ”Jag kan ju bli uplyst utan allt det där grälet”, utropade han.¹¹ I ett annat brev skrev han däremot uppgivet ”Tiden flyger, åren försvinna, och jag vinner ingenting hvarken i förädling, uplysning, eller kunskaper.”¹² Pendlandet mellan hopp och förtvivlan var ständigt närvarande i Knös omfattande korrespondens genom åren. Han nämnde också att han fortfarande lade så mycket tid han kunde på att läsa Swedenborg och swedenborgskt influerade författare, och en del akademiskt arbete hann han med, trots allt. Under senare delen av 1793 och början av 1794 författade han en avhandling *pro exercitium*, för kandidatexamen, om betydelsen av frasen *apothekäin tä hamartia* (att dö bort från synden) och dess betydelse i Romarbrevets sjätte kapitel, vilken han försvarade i Uppsala under professor Christopher Dahls presidium.¹³

Efter fortsatta studier i grekiska och andra filosofisk-humanistiska ämnen kunde Knös till slut, i juni 1797, försvara sin gradualavhandling om Pindarus oden. Efter avlagd filosofie magistergrad fortsatte han med studier i teologi. Målet var att bli lärare i exegetik, vilket han betraktade som sin verkliga kallelse.¹⁴ I korrespondensen från studietiden återkom Knös ofta till sina planer för framtiden. Han tycks i och för sig ha känt en kallelse att bli präst. ”Jag vill dock ej neka, at landtlefnaden och et sancellanie [=komminstratur eller pastorat] skulle behaga mig ... men jag ser ej långt in i framtiden”.¹⁵ I just denna passage tycks det dock mest vara de yttre omständigheterna som lockade.

Att verka som präst var samtidigt något som han menade skulle föra med sig problem, och han menade att prästvigningen kunde stå i strid mot hans samvete och teologiska grundsyn. Han fruktade att han som övertygad swedenborgare skulle få problem med att inordna sig i den lutherska kyrkans struktur och bekännelse. Han var

¹¹ Knös till brodern Carl Johan, Skara, 24 december 1793, samt Ryholm, 23 april 1794 och 8 juni 1794 (UUB, X 269ai).

¹² Knös till brodern Carl Johan, Ryholm 17 augusti 1794 (UUB, X 269ai).

¹³ Knös 1794.

¹⁴ Knös 1797. Knös till brodern Carl Johan, Uppsala 30 juli 1798 och Uppsala 10 mars 1800 (UUB X 269ai).

till exempel skeptisk till treenighetsläran, åtminstone på det sätt som den formulerades i bekännelseskriterierna, men också mot den officiella, juridiskt avfattade försoningsläran och kyrkans tydliga koppling till staten. I ett brev till brodern skrev han att han gärna skulle sträva efter att bli ”en värdig präst, om det vore i *Nova Ecclesia* [Nya Kyrkan], om inga symboliska böcker, ingen orthodoxie, ingen tvingande pedantisk myndighet, ingen draconismus vore, ingen sola fide, inga ifviga insolverande prelater utan hjertats inre, fria, ömma, förädlade religion.”¹⁶

En mycket viktig källa till kunskapen om Gustaf Knös teologiska utveckling från studieåren och framåt är den dagbok han regelbundet förde. Mest omfattande är anteckningarna från den senare delen av livet, men Knös började skriva redan under studietiden i Uppsala. I ett brev till brodern Carl Johan i juli 1798 nämnde han att de hade lovat varandra att föra ”andlig journal” och att han själv genomgått en ”crisis spiritualis”, en andlig kris, vilket fått honom börja skriva flitigare. Vad denna kris bestod i framgår dock inte.

Anteckningarna i Gustaf Knös ”journal” behandlar sällan yttre händelser utan består framförallt av tankar och funderingar kring läsningar av Bibeln och teologisk litteratur, syndabekännelser, böner om omvändelse och bättring, samt tolkningar av drömmar och syner. Volymerna har ibland långa, slingrande titlar. Ett av häftena bär namnet *Perceptioner eller inre erfarenheter och inflytelser från Gud, lärdomar, levande lärdomar, ur Herrens inre schola. Röster från Gud i mitt innersta upptecknade under ögonblicket af inlefvelsen*. Ett annat häfte kallas *Hjertutgjutelser, inre erfarenheter, perceptioner och reflexioner*, och i en bokförteckning mot slutet av livet refererar författaren till dagböckerna som sina ”moraliska diarier”.¹⁷

Under studenttiden i Uppsala levde Gustaf Knös upp till den klassiska bilden av romantikern. Han författade dikter, spelade musik och bildade tillsammans några

¹⁵ Knös till brodern Carl Johan, Ryholm 26 juli 1794 (UUB, X 269ai).

¹⁶ Knös till brodern Carl Johan, Skara, 24 december 1793 (UUB, X 269ai).

¹⁷ Dessa dagboksanteckningar är utspridda bland handlingarna i UUB. Anteckningar för åren 1799–1802 finns i UUB, X 270h; fragment från 1799–1800 även i X 269bf:9; 1803 i X 269bf:1; 1803–1819 (spridda år) i X 269bf: 2, fragment från 1808 i X 270h, samt fragment från 1810 i X 269bf:9; 1818 no 1 i X 269bf: 3; 1818 no 2 samt 1819 no. 1 i T1p; 1819 no. 2 i X 269bf:4; 1819 i X 269bf: 5; 1819 no. 3; 1820 komplett i X 269bf:6; 1821-1822 i X 269bf:7-9; 1823 i X 270h och 1826 i T 1 q.

vänner ett "Sällskap för hjertat", där dikter och egna översättningar av engelsk, fransk och tysk litteratur lästes upp och diskuterades under vänskapliga former. Som en del av sällskapet verksamhet gav han tillsammans med äldre brodern Olof Andersson Knös och vännen Gustaf Rosén, docent i romersk vältalighet, mellan 1794 och 1800 ut en svensk översättning från engelskan av *Skaldestycken av Ossian*, själva sinnebilden för den litterära romantiken.¹⁸

Sommaren 1800 tog Gustaf Knös åter tjänst som informator, samtidigt som han förberedde sig för sin teologie kandidatexamen. Denna gång sökte han sig till Bergshammar utanför Strängnäs, där han undervisade Johan Gabriel Sacks och Christina Charlotta Thotts son Carl Filip, som skulle förberedas för studier i Uppsala. Knös hade inte heller denna gång haft några högre tankar om sin lärjunges fallenhet för studier och ansåg att: "Unge Baron Sack är et äkta pundhufvud, utan lust eller håg för någonting", varför undervisningen blev en plåga för dem båda. Tiden på Bergshammar underlättades däremot i och med att swedenborgaren Christian Johansén inte bodde långt bort. De kände varandra sedan Gustafs barndom och under sommaren hade de åtskilliga givande möten. Johansén uppmanade genomgående Knös att inte grubbla så mycket och inte vara så hård mot sig själv.¹⁹

En annan av tidens mest kända swedenborgare, prästen Johan Tybeck, bodde också i trakten, men det verkar som om det inte fanns någon som helst kontakt dem emellan, eftersom familjen Knös hade brutit kontakterna med Tybeck. De menade att han intagit en i deras ögon alltför extrem teologisk position och var för polemisk. Gustaf Knös ansåg att Tybeck helt visst "hade snille", men att hans "religions-system är fullt af skräck" och att han därför inte skulle få något utbyte av samtal med honom. Långt senare, 1818, blev Tybeck slutligen avsatt från prästämbetet.²⁰

På hösten 1800 återvände Gustaf Knös till Uppsala, där han avslutade sina teologiska studier med en kandidatexamen. Därefter utsågs han till docent i gamla

¹⁸ Teser och dikter från "Sällskapet för hjertat" återfinns i UUB, X 269bl. *Skaldestycken av Ossian*, utgivna anonymt i 3 häften, Uppsala 1794-1800.

¹⁹ Knös till brodern Carl Johan, Bergshammar 2 juli 1800 (UUB, X 269ai), cf. Häll 1995: 340-343 och Lenhammar 1966: 235-255.

²⁰ Knös till brodern Carl Johan, Bergshammar 2 juli 1800 (UUB, X 269ai), cf. Häll 1995: 340-343 och Lenhammar 1966: 235-255. Om Tybeck, se Lenhammar 2011.

och nya testamentets exegetik. Vid denna tid började han åter fundera på att låta prästviga sig, vilket dock inte kom att ske förrän sjutton år senare.²¹ I juni 1801 lämnade han i stället Uppsala för att ge sig ut på en lång bildningsresa, som kom att vara i mer än sex år.

Resan till Kontinenten

Lund – Rostock

Första anhalten på resan till kontinenten var Lund, där Knös stannade en tid hos orientalisterna Mathias Norberg (1747–1826). Han hade i tjugo år innehaft lärostolen i österländska språk och grekiska. Förutom grekiska, arabiska och syriska hade Norberg under en lång studieresa genom Europa till Konstantinopel haft möjlighet att stifta närmare bekantskap med såväl kurdiska som turkiska språk. Under sin vistelse i Lund sommaren 1801 gick Knös under fyra månaders tid i enskild undervisning hos professorn, som förklarade grunddragen i arabisk grammatik. Knös var ingen fullständig nybörjare då han redan i Uppsala hade läst litet arabiska.

Mathias Norberg tog också tillfället i akt att undervisa Knös om sitt eget favoritområde: mandéernas religionsurkunder. Han var en av de första västerlänningar som på allvar hade tagit sig an dessa skrifter som användes av mandéerna i södra Irak. De talade arabiska och persiska, men de heliga skrifterna var författade på ett östarameiskt språk som av européer oftast benämndes sabeiska. I sin programmatiska skrift *De optimo Methodo Linguae Orientalis discendi* argumenterade Norberg för att den som ville studera semitiska språk på allvar skulle börja med arabiska, eftersom det var ”ett levande dynamiskt språk”, för att därefter gå över till sabeiskan. Som språk nummer tre i ordningen föreslog Norberg syriskan. Endast i fjärde hand menade han att studenten borde läsa hebreiska, som han ansåg vara ett

²¹ Knös till brodern Carl Johan, Uppsala 20 oktober 1800 (UUB, X 269ai).

”fattigt och onödigt komplicerat språk”, vilket dolde mer än det förklarade.²² Det är tydligt att Norberg ville inordna Knös i detta system, även om den senare redan hade läst hebreiska i Uppsala. Samtidigt var det arabiska och syriska, tillsammans med grekiska, som framförallt kom att sysselsätta Knös under de kommande åren. Norbergs stora turkologiska intresse verkar däremot inte ha smittat av sig på lärjungen.

I brev från Lund 1801 berättade Gustaf Knös om sina långt framskridna planer på att lämna landet och fortsätta sina orientalistiska studier i Rostock och Paris. När hösten kom och undervisningen för Norberg var över lämnade han också Lund och begav sig över sundet.²³ I Köpenhamn, i väntan på båten som skulle ta honom till Tyskland, sammanfattade Knös sin levnadssituation:

Jag har fyllt 28 år. Detta är den första dagen av mitt 29:de. Jag borde redan en lång tid borrtåt hafva varit en mogen man, med fast character. Och likväl är jag det ej. Med blygd finner jag det. Men jag vill dock med fullt allvar förbättra mina fel. ... Nu vare all flärd och alla undantag långt borrtå! I de hårdaste frestelser ska jag vara den samme, som i det lätta, ljufva mot himlen uplyftade ögonblicket.²⁴

I mitten av november anlände Gustaf Knös till Rostock, där en av dåtidens stora orientaler, Oluf Gerhard Tychsen (1734–1815), verkade. Född i Holstein av norska föräldrar hade Tychsen studerat i Altona och Halle och tidigt kommit i kontakt med judiska lärde. Genom deras undervisning hade han fått förtrogenhet med rabbinsk litteratur och tillägnat sig kunskaper i ett flertal semitiska språk, framförallt arabiska, syriska och hebreiska, men också försökt sig på kilskriftsstudier. Därefter hade Hallepietisten Tychsen gett sig ut på en flerårig missionsresa för att försöka omvända judar i Centraleuropa. Genom sina kontakter med judiska lärde blev Tychsen, som tidens enda kända icke-jude, ordinerad till rabbin. I Rostock, där han under många år var föreståndare för universitetsbiblioteket, fanns en betydande orientalisk bok-

²² Knös till brodern Carl Johan, Lund 1801 (UUB, X 269ai) och meritlista, 20 februari 1813 (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 478: Skrivelser från akademkanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1813-1814). För en studie om Norberg, se Westerdahl 1990.

²³ Knös till brodern Carl Johan, Lund 9 juli och 20 augusti 1801 (UUB, X 269ai).

manuskript- och myntsamling, som drog till sig studenter och lärde från hela norra Europa.²⁵

Gustaf Knös verkar ha kommit mycket väl överens med Tychsen och fann honom vara en ”munter och spränglärd herre”, som han dessutom ansåg vara en utmärkt pedagog. Till sin vän C. G. Gjørwell i Stockholm skrev han: ”Där de lärdaste män ... endast kunna förebringa obegripligheter för att dölja sin okunnighet och sina misstag, ger denne älskvärde gubben en lätt och naturlig förklaring.”²⁶ På nyårsafton 1801 sammanfattade Knös i dagboken sina förhoppningar inför det stundande året. Han återkom, som så ofta, till sitt sökande efter ordning, koncentration och helhet.

Hvarje dag ska teknas med någon seger öfver okunnighet, oordning, slapphet och dröngtighet. Andå af lif och drift vare nu i mitt väsen. Fullhet, helhet och ihärdighet i hvarje företag. Jag vill nalkas fullkomlighet. Jag vill blifwa menniska! Jag vill ej et ögonstick stå stilla, utan outhärligt utan återfall sträfva till förbättring.²⁷

Det verkar som om Knös utnyttjade tiden i Rostock väl. Under ett halvår hade han nästan daglig undervisning hos Tychsen och ägnade, enligt egen utsago, i princip varje vaket ögonblick åt språkstudier. I ett brev utbrast han: ”Jag lefver här i Rostock såsom i en arabisk öken. Jag ser ingen människa utom Tychsen.”²⁸ Tonvikten i undervisningen låg på arabisk, syrisk och persisk grammatik, men läromästaren gick också igenom grunddrag i etiopiska (geez), sabeiska och kaldeiska. Dessutom gjorde Knös översättningar från spanska, ett språk som Tychsen sedan ungdomen behärskade mycket väl. Ett av Tychsens specialintressen var orientalisk numismatik och han var den första västerlänningen som gjorde systematiska studier av arabiska mynt. Med stor entusiasm undervisade han Knös i konsten att känna igen och tolka

²⁴ Dagboksanteckning, Köpenhamn, 21 oktober 1801 (UUB, X 270h).

²⁵ En detaljerad biografisk översikt om Tychsen finns i Klenz 1895.

²⁶ Knös till C. G. Gjørwell, Hamburg 21 maj 1802 (KB, Ep G 7:34).

²⁷ Dagboksanteckning, Rostock, 31 december 1801 (UUB, X 270h, fol. 412r).

²⁸ Knös till C. G. Gjørwell, Rostock 1802 och Paris 1802 (KB, Ep. G 7:34), samt Knös studieanteckningar i arabiska och persiska i UUB, R 121. Cf. Knös till brodern Carl Johan, Rostock, 10 januari 1802 (UUB, X260ai).

äldre mynt, med hjälp av exempel ur sin privata samling.²⁹ Knös halvår i Rostock blev alltså mycket arbetsamt, men också mycket lyckat, och vid avfärden från staden tackade han Tychsen i översvallande ordalag:

Wie kann ich ihnen meine herzliche Dankbarkeit für alle ihre Väterliche Güte gegen mich bezeugen? Verzeihen die mir, Theurester Herr Hofrath. Ich kan es nicht. Könnten sie aber in das tiefste meines Herzens hinein schonen dann würden sie finden dass ich nicht ohne Gefühl bie. Allein da ich ihnen mein Herz nicht zeigen kann, so schweige ich liber ganz still, als ich versuche in matten Worten nach zumahlen, was ich doch nie ausdrücken kann.³⁰

Paris

På försommaren 1802 anlände Gustaf Knös till Paris, där han under ett knappt års tid kom att studera för några av Europas främsta orientalister. Den mest namnkunniga av dessa lärare var utan tvekan Silvestre de Sacy (1758–1838), professor vid *École de langues orientales vivantes*, vars offentliga föreläsningar om arabiska fabler Knös regelbundet bevistade. Knös hade också möjlighet att gå i privatundervisning hos Sacy, vilket han fann betydligt mer givande. I Paris lockade också Nationalbibliotekets manuskriptsamlingar. Knös arbetade i princip dagligen med att transkribera arabiska och syriska manuskript, som han kom att ha nytta av under de kommande decennierna. Han kalkerade också mandeiska dokument, som han sände till Norberg i Lund och Tychsen i Rostock, sände också bilder av feniciska mynt till

²⁹ Knös till C.C. Gjørwell, Rostock, 1802 (KB, EP. G 7:34). Se även intyg av Tychsen, Rostock 31 mars 1805 (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 478: Skrivelser från akademikanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1813-1814).

³⁰ Knös till Tychsen, Hamburg, 31 maj 1802 (UUB, G 302). Gustaf Knös brev till Oluf Gerhard Tychsen, inalles tjugo stycken, finns i fotokopior i UUB. Original i Mss 284 (5) i Rostocks Universitetsbibliotek.

den senare. Under vistelsen i Paris fick Knös också idén att försöka samla så många arabiska ordspråk han kunde finna i tryckta och otryckta källor.³¹

På förmiddagarna undervisades han ofta i samtida arabiskt talspråk av Mardocheé Naggiar (Mordechai Ibn al-Najjar), en tunisisk jude som sedan flera år vistades i Paris. Naggiar dikterade och kommenterade också äldre arabiska texter för honom. Eftermiddagarna ägnades inte sällan åt promenader och samtal med den tunisiska läromästaren, som dessutom hjälpte honom med transkriptioner av dokument i Nationalbiblioteket. Naggiar var under flera decennier en viktig forskare och lärare i Paris, som också förmedlade avskrifter av dokument till forskare på olika håll i Europa, men som fram till nyligen hamnat i skymundan av de europeiska orientalisterna. Hans direkta inflytande på många av dem var betydande.³²

Under de första månaderna av Knös vistelse i Paris var den svenske diplomaten och filologen Johan David Åkerblad (1763–1819) i Paris för att studera koptiska för Sacy. Åkerblad tog sig tid att undervisa Knös i modern arabiska och persiska, och redogjorde även de upptäckter om de egyptiska hieroglyferna som han nyligen nått fram till genom studier av Rosettastenens inskriptioner.³³ I Paris bevistade Knös dessutom föreläsningar i nygrekiska för Jean-Baptiste d’Ausse de Villoison (1750–1805) och läste persisk grammatik för Louis-Matieu Langlés (1763–1825).³⁴

Under tiden i Frankrike upprätthöll Gustaf Knös kontakter med sina swedenborgska trosfränder i staden. I ett brev skriver han: ”Hvarje söndag hafva vi haft små religions-möten i våra rum, där alla härvarande vänner av Nya Jerusalem

³¹ Knös till Tychsen, Paris juli 1802 och 7 oktober 1802, samt Stralsund 12 april 1803 (UUB, G 302). Tychsen till Knös, Rostock, 29 september 1803 (UUB, X 269aq). Intyg från Silvestre de Sacy, Paris, 16 april 1805 (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 478: Skrivelser från akademikanslern, Consistorium Academicum i Uppsala, 1813-1814).

³² Intyg av Silvestre de Sacy, Paris 16 april 1805 (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 478: Skrivelser från akademikanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1813-1814). Om Mardocheé Naggiar, se Valensi 2008.

³³ Knös till C. C. Gjörwell, Paris, 15 november 1802 (KB. Ep. G 7:34). Om Åkerblads liv och verksamhet, se Thomasson 2016.

³⁴ Intyg från Jean-Baptiste d’Ausse de Villoison, Paris 22 april 1805 (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 476: Skrivelser från akademikanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1807-1810).

sammankommit.” I övrigt verkar han, också i Paris, att ha ägnat i princip all vaken tid åt språkstudier.³⁵

Göttingen

Mot slutet av år 1802, ett år efter att han lämnade Sverige, berättade Gustaf Knös i ett brev till vännen C. C. Gjörwell att han hade planer på att resa till London eller Göttingen för att fortsätta sina studier där.³⁶ Det blev slutligen Göttingen. I januari 1803 hade Knös kommit i kontakt med generalguvernören Hans Henric von Essen i Greifswald, som anställde honom som handledare för sin äldste son Carl Fredrik von Essen och dennes kusin Nils Fredric Palmstierna, vilka båda skulle studera i Göttingen. Knös kom till Greifswald våren 1803.

Det kom dock att dröja ytterligare ett år innan de var på plats i Göttingen. Under mellantiden vistades Gustaf Knös först i Greifswald och Stralsund med ett par korta visiter hos Tychsen i Rostock.³⁷ Därefter tillbringade han kortare perioder i Leiden och Halle tillsammans med de bägge lärjungarna.³⁸ I Leiden studerade Knös för de klassiska filologerna Daniel Wytttenbach och Jean Luzac, och i Halle gick han i undervisning för Friedrich August Wolf. Den sistnämnde hade lämnat den strikta filologin för att i stället inrikta sig på de klassiska folkens levnadsförhållanden och kulturhistoria.³⁹

Den 7 april 1804 skrevs Gustaf Knös tillsammans med Palmstierna och von Essen slutligen in vid universitetet i Göttingen.⁴⁰ Det som från början var tänkt att bli en kortare vistelse kom att bli drygt tre år, åtminstone för Knös. Hans reskassa hade dessutom utvidgats genom ett stipendium av greve Carl Piper, vilket underlättade de fortsatta studierna.⁴¹ För Knös blev det ytterligare en tid av synnerligen intensiva

³⁵ Knös till brodern Carl Johan, Paris 27 augusti och 19 november 1803 (UUB, X 269ai)

³⁶ Knös till C. C. Gjörwell, Paris 1802 (KB, Ep. G 7:34), cf. Knös till Tychsen, Paris 7 oktober 1803 (UUB, G 302) samt Lars Olof Boring till Knös, Göttingen 28 mars 1802 (UUB, X 269aq).

³⁷ Knös till Tychsen, Stralsund 12 april 1803 (UUB, G 302).

³⁸ Knös till brodern Carl Johan, Paris 7 januari 1803 (UUB, X 269ai).

³⁹ Atterbom 1841.

⁴⁰ *Die Matrikel* 1937.

⁴¹ Knös till Carl Bernard Kempe 4 januari 1804 (LUB, De la Gardieska samlingen).

studier i många olika discipliner. I Göttingen fanns en välkänd orientalist, Johann Gottfried Eichhorn (1752–1827), som hade synnerligen breda vetenskapliga intressen. Förutom studier i gamla och nya testamentet författade han akademiska arbeten om de arabiska och syriska språken, och skrev även flera arbeten om världshistoria. En annan av Knös lärare var orientalisten och teologiprofessorn Tomas Christian Tychsen (1758–1834), som för övrigt inte var släkt med hans gamle lärare i Rostock, och Christian Gottlob Heyne (1729–1812) undervisade honom i klassisk arkeologi, konsthistoria och arkeologi.

Den lärare som enligt Knös egen uppfattning hade det största personliga inflytandet på honom var den unge Johann Friedrich Herbart (1776–1841), som var extra ordinarie professor i filosofi i Göttingen, men 1809 utsågs till Immanuel Kants efterträdare i Königsberg. Han betraktas dessutom som en av grundarna till pedagogiken som vetenskaplig disciplin. Under åren i Göttingen översatte Knös Herbarts *Hauptpunkte der Metaphysik* till svenska, en översättning som dock förblev opublicerad tillsammans med hans översättningar av Friedrich Gottlob Klopstocks dikter och många andra tyska verk. Bland de bevarade handlingarna i Gustaf Knös arkiv finns från denna tid också anteckningar om läsning av filosofiska verk av till exempel Immanuel Kant och Johann Gottlieb Fichte. Förutom orientalistik och filosofi läste Knös också en mängd olika ämnen i sin egenskap av handledare för de två svenska ynglingarna, till exempel fysiologi, kemi, estetik, historia, matematik och anatomi.⁴²

Dagboken från tiden i Tyskland ger, liksom tidigare, tydliga tecken på stora humörsvängningar. Ibland verkar Knös mycket nedstämd och självföraktande. I september 1804 skrev han till exempel: ”Känslan af min vederstygglighet och förkastlighet förföljer mig dagligen och gnager inom mig och fräter mitt hjerta”. Han ville gärna ändra sig själv och sitt liv: ”Jag måste helt och hållet ändra om min caractere, ferm, actif, independent, bör jag alltid vara”. Liksom tidigare ville han nå koncentration och klarhet. På ett annat ställe i dagboken utropade han: ”Låt mig bli

⁴² Se Knös studieanteckningar från Göttingentiden i UUB X 269bh, 269bi, 269bk, och 269bl samt brev från Knös till C. F. Palmstierna Göttingen 6 maj och 20 maj 1805, samt 15 maj 1806 och 2 februari 1807 (RA, Palmstiernska samlingen, vol. 38). Se också anteckningar i filosofi i UUB, T 1p.

från topp till tå en pånyttfödda människa så småningom, men med säkra steg”.⁴³ Under längre perioder verkar Knös ha trivts med livet i Göttingen och åtminstone för tillfället tycktes hans svårmod och tvivel vara som bortblåsta. I början av 1805 skrev han till exempel:

Det har också varit endast några få ögnablick, knappast tillsammans taget två dagar, som jag varit i et slags förtviflanstillstånd. Och jag har sedan funnit at detta förnedringstillstånd varit mig högst välgörande. Ju djupare man kommer ju starkare tryckt, med desto större schwung reser man sig åter up, så snart man ej ännu förlorat all spänstighet. En gnista förtroende till Herren väcker denna spänstighet; och med kraften af den stiger man up i en högre sphaer än man var före tryckningen; en sphaer vida uphöjd öfver alla egna inbillningar. Man blir mera Herrens, och man har vunnit mer än man i det låga tillståndet trodde vara möjligt. ⁴⁴

Knös hade också fått ett par nära vänner i Göttingen, även om han tyckte att det var svårt att knyta nära vänskapliga band med de tyska kollegorna, och hans två svenska lärjungar lämnade staden under 1806. I ett av breven till lärjungen Nils Fredrik Palmstierna, skriver Knös:

Jag vill berätta at jag ändteligen bland dessa sacramentska äppetyskarna funnit någonting som liknar en vän, åtminstone en människa med hvilken jag kan sympathisera, som hvarken är mig för styf och träaktig eller för lös och flatteraktig, med hvilken jag kan vara erkeförnuftig, allvarsam, högtidlig, eftertanksam när det skall vara; munter, lustig och fidell när det så skickar sig. Det är också ingen egentlig tysk, utan en ärlig sweitzare vid namn Leonard Keller från Zürich, utnämnd professor i physiken därstädes, men yngre än jag.⁴⁵

I ett annat samtida brev till Palmstierna skrev Knös att han tillsammans med en annan vän, den danske medicinaren Jens Veibel Neergaard, närde planer på att ”resa

⁴³ Dagbok, Göttingen, 1 september 1804 (UUB, X 269bf).

⁴⁴ Knös till brodern Carl Johan, Göttingen 21 januari 1805 (UUB, X 269ai).

⁴⁵ Knös till Palmstierna, Göttingen 15 maj 1806 (RA, Palmstiernska samlingen, vol. 38).

till Arabien om ödet ej vägrar".⁴⁶ Vid samma tid berättade han också för brodern Carl Johan om de planer som hovintendenten Pehr Tham hade för honom. "Du har kanske hört om hans projekt at jag skulle resa till Thibet. Jag anser det för omöjligt att utföra. Men om han kan göra det möjligt, så gör jag för min person inga svårigheter."⁴⁷ Knös kom dock aldrig till "Orienten", vare sig i form av "Arabien" eller Tibet. Från Uppsala meddelades att en adjunktur i orientaliska språk och grekiska hade blivit vakant, och i maj 1805 skrev Knös till sin bror att han därför på kort tid behövde

skrifwa ihop två lärda avhandlingar för hvilka jag ej vill behöfva skämmas, och så låta trycka, corrigera och censurera dem, och omsider stå der offentligen och vrida till rätta alla de förvridningar Tyskarne hafva lust at försöka mot mig ... Sommarnätterna äro min enda tillflygt, om jag ej finner at min hälsa dervid lider för mycket.

Den ena av dessa avhandlingar behandlade Herodotos berättelser om hur fenicierna seglade kring den afrikanska kontinenten. Den andra dissertationen behandlade skillnader mellan och koranspråket och samtida arabiska, och inkluderade en kritisk edition av en del av ett manuskript, som hans tunisiska lärare Mardochée Naggiar fört med sig från Kairo.⁴⁸ De två arbetena försvarades vid en offentlig disputation i början av hösten 1805. Kort därefter kunde Knös meddela Palmstierna att "acten geck i flere afseenden brilliant", trots att han inte hade talat latin på åtminstone fem år. "För öfrigt", fortsatte Knös, "bestod herrligheten deri ... at jag om morgonen lät en hyrkusk och hyrlakej fara omkring och hämta opponenter som här intog kaffe, Mallaga, Hochheimer 1783, conradi-kuchen, confect, kirschen, apricoser, ehuru i ringa quantität".⁴⁹

⁴⁶ Knös till Palmstierna, Göttingen 1 september 1806 (RA, Palmstiernska samlingen, vol. 38).

⁴⁷ Knös till brodern Carl Johan, Göttingen 20 juni 1805 (UUB, X 269ai).

⁴⁸ Knös till Tychsen, Stralsund 15 oktober 1803 och Göttingen 18 mars 1805 (UUB, G 302). Gustaf Knös, *Disquisitio de fide Heroditi qua perhibet Phoenices Africam navibus circumvectos esse cum recentiorum super hac re sententiis excussis. Adendum est specimen sermonis arabici vulgaris seu initium historiae filii regis Azad Bacht e codice inedito typis descriptum et in latinam conversum*. Göttingen 1805

⁴⁹ Knös till Palmstierna, Göttingen 4 november 1805 (RA, Palmstiernska samlingen, vol. 38).

Efter disputationen skickades de publicerade avhandlingarna till Uppsala. På samma gång bad Knös sina gamla lärare i Paris, Sacy och Villoison, att sända rekommendationsbrev till konsistoriet i Uppsala. ”Men”, skrev Knös i ett brev till brodern Carl Johan ”som [Villoison] är en underlig herre hvars egenkärlek jag en gång råkat stöta, så torde jag ej hafva mycket att vänta av honom”. Knös betänkligheter till trots skrev Villoison ett välvilligt intyg ett par dagar innan sin död, vilket vidarebefordrades till Uppsala.⁵⁰ Knös verkar dock inte ha haft några större förhoppningar om att få tjänsten och skrev litet desillusionerad:

Om jag äfven skulle blifwa glömd i Uppsala, så kan jag ju ändå blifva lector i Skara eller professor i Greifswald, där documentera mig och derifrån komma till Upsala igen eller till Lund, om Norberg dör före mig ... Jag vill aldrig begära namn av stor orientalist; men kan jag till någon del befrämja mig något godt genom de ringa insigter jag hunnit förvärfa mig i den vägen, så är det ganska godt.⁵¹

Kampen om adjunkturen vanns dock till Knös fördel och han började planera hemfärden. Innan han lämnade Tyskland publicerade han ytterligare tre akademiska arbeten, som han förberett under tiden på kontinenten. Det första var en edition av *Historien om de tio vezirerna och konungasonen Azad Bacht* (1807) och en del andra berättelser, som gavs ut på arabiska utan vare sig översättning eller kritiska kommentarer, med undantag av ett kortfattat latinskt förord.⁵² I ett brev till brodern nämnde dock Knös att han samtidigt gjort en fransk översättning av sagorna, som han ansåg vara av ”ungefär i samma smak som 1001 natt”. Översättningen förblev opublicerad.⁵³

⁵⁰ Knös till brodern Carl Johan, Göttingen 8 april 1805 (UUB, X 269ai). Jämför Villoisons intyg, Paris 22 april 1805. (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t., vol. 476: Skrivelser från akademkanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1807-1810).

⁵¹ Knös till brodern Carl Johan, Göttingen, 21 januari 1805 (UUB, X 269ai).

⁵² Gustaf Knös, *Historia decem vezirorum et Filii regis Azad Bacht inserti undecim aliis narrationem*. (Kitab Qissat al-`asr wuzara' wa-ma gara lahum ma`a ibn al-malik Azad Baht), Göttingen 1807.

⁵³ Knös till C. C. Gjörwell, Göttingen 2 april 1807 (KB, Ep. G7:37) samt Knös till brodern Carl Johan, Göttingen 22 juni 1807 (UUB, X 269ai). Den franska översättningen av *Historien om de tio vezirerna* återfinns i UUB, X 269bl.

Den andra publikationen var en kortfattad studie av det sabeiska språket, med utgångspunkt i ett manuskript som han hade fått av Mathias Norberg, kompletterat med urkunder han själv hade funnit i Paris. Arbetet publicerades 1807 av Vetenskaps societeten i Göttingen, som samtidigt invalde Knös som korresponderande ledamot.⁵⁴ I april tog Knös itu med slutredigeringen av det tredje arbetet. Det var en syrisk krestomati, alltså en antologi med texter i många olika genrer, som till exempel martyrhistorier, sagor och sånger. Texterna hade till större delen transkriberats av Knös under hans studieresor i Frankrike och Tyskland. En del texter hade han fått tillgång till under tiden i Paris, genom Sacys och Naggiars försorg; andra texter kom från Tychsens samlingar i Rostock. Enligt förordet till krestomatin var tanken att texterna framförallt skulle kunna användas av Uppsalastudenterna, så att dessa kunde få förtrogenhet med ett vitt spektrum av texter på syriska.⁵⁵

När *Chrestomathia syriaca* var färdigtryckt i slutet av augusti 1807 kunde Gustaf Knös bege sig hem till Sverige, efter drygt sex år på kontinenten. Inför avresan sammanfattade han den stora betydelsen av sina studieår för brodern Carl Johan: ”Om jag ej fått resa, så lefvde jag kanske nu redan ej mer”. Hemfärden blev dock besvärlig på grund av den franska invasionen. Knös åkte till Lübeck via Magdeburg och Berlin. Därifrån tog han en båt med destination S:t Petersburg. Skepparen lovade att släppa av honom på Gotland eller i någon annan svensk hamn på vägen. Så blev inte fallet. Han kom i hamn först i ryska Kronstadt, varifrån han reste landvägen till Åbo via Helsingfors. Därifrån kunde han med en fiskebåt ta sig till Stockholm, dit han slutligen anlände i början av oktober 1807.⁵⁶

⁵⁴ Gustaf Knös, ”De lingua sabaeorum”, i *Commentationes Societatis Regiae Scientorum Göttingensis recentiores*, Göttingen 1807.

⁵⁵ Gustaf Knös, *Chrestomathia syriaca maximam partem e codicibus manu scriptis collecta*, Göttingen 1807. Knös till brodern Carl Johan, på resa till Hamburg, 1 maj 1807 (UUB, X 269ai). I UUB finns en ”Versio Lat. Chrestom. Syriacae Knösianae” (R 140-141) som är en uppsalastudents översättning av de syriska texterna till latin.

⁵⁶ Knös till brodern Carl Johan, 2 oktober 1807 (UUB, X 269ai) samt Knös till C. C. Gjörwell, Uppsala 16 oktober 1807 (KB, Ep. G7:38).

Åter i Uppsala

Akademiska stridigheter

I slutet av oktober 1807 befann sig Gustaf Knös åter i Uppsala för att tillträda tjänsten som adjunkt i orientaliska språk och grekiska. Direkt efter ankomsten började han ge en översikt kurs i syriska för åtta studenter. Undervisningen baserades på den krestomati han just hade gett ut.⁵⁷ Professor i grekiska var fortfarande Christopher Dahl, som Knös hade studerat för under 1790-talet. Han blev dock svårt sjuk, och från och med vårterminen 1808 fungerade Gustaf Knös som vikarierande professor i grekiska språket och litteraturen. När Dahl följande år avled sökte Knös tjänsten som hans efterträdare tillsammans med sju andra kandidater. Kampen om professuren kom framförallt att stå mellan två av dem: Knös och Nils Fredric Biberg (1776–1827), filolog och filosof.⁵⁸ I väntan på högre konsistoriets beslut i ärendet, arbetade Knös under sommaren och hösten 1809 som informator hos brukspatron Carl von Wahrendorff på Sturehof utanför Stockholm.⁵⁹ Under denna tid begav han sig också in till Stockholm och besökte några av dem som hade inflytande på tjänstetillsättningen. Han sökte bland annat upp universitetskanslern Axel von Fersen, som lugnade honom med orden ”ja, ja, lit på att jag ej glömmer edra förtjenster när saken kommer före. De äro dock alltför väl kända”.⁶⁰

När akademiska konsistoriets till slut behandlade frågan om professuren satte tolv medlemmar av dess medlemmar Knös i första rummet, medan sju förordade Biberg. Knös utsågs därför till professor i grekiska, men Biberg lämnade in besvär mot beslutet. Han hävdade att hans motståndares huvudsakliga kompetens låg inom österländska språk och att han själv hade längre erfarenhet av undervisning i grekiska

⁵⁷ Knös till Tychsen, Stockholm 24 oktober 1807 (UUB, G 302).

⁵⁸ Handlingar rörande tillsättningen av professuren i grekiska 1810. (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t., vol. 476: Skrivelser från akademikanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1807-1810).

⁵⁹ Knös till Pehr Tham, Uppsala 20 februari 1809 (KB, Ep. T. 8)

⁶⁰ Knös till Alida Olbers, 13 november 1809 (UUB, X 269aq).

språket och litteraturen, och dessutom fler och tyngre vägande publikationer inom det området.

Gustaf Knös lämnade i sin tur in en skrivelse där han besvarade Bibergs invändningar. Han framhöll att han redan på kandidat- och magisternivå i Uppsala inriktat sig på den grekiska litteraturen och att han studerat såväl ”filologia sacra” (koiné) som nygrekiska. Biberg hade påpekat att kunskaper i nygrekiska inte var något värdefullt, vilket Knös tillbakavisade. Det var ett växande forskningsområde vid flera europeiska universitet. Med hänvisning till att Knös hade studerat grekiska för några av Europas stora auktoriteter och hade mycket goda kunskaper i såväl klassisk grekiska som koiné och nygrekiska stod konsistoriet fast vid sitt tidigare beslut. I slutet av november 1810 utsåg så slutligen Kungl. Maj:t. Gustaf Knös till professor i grekiska språket och litteraturen. Biberg blev kort därefter professor i praktisk filosofi.⁶¹

Kärlek

Mitt under stridigheterna kring professuren hände andra viktiga saker i Gustaf Knös liv. I ett brev till Nils Fredrik Palmstierna i juli 1809, berättade Knös om kröningen av Karl XIII, men skrev samtidigt:

Emellan 4 ögon vill jag berätta att jag med det samma skett något oändligen intressantare, nämligen en älskvärd flicka av ovanlig både skönhet och i synnerhet själsbildning sådan att jag tror henne vara lik fogeln phenix ensam i sitt slag. Jag har vågat en förklaring och hon har svarat därpå på ett sätt, som jag nämdes lämna det pappret ur mina händer skulle vittna om hennes ovanliga värde. Hon är från Bohuslän, 22 år gammal och heta Alida Olbers, min vän Prof. Olbers's syster. Men detta oss emellan. Jag har låtit göra mig en ny kalesch och om det går an följer jag henne ner i

⁶¹ Handlingar rörande tillsättningen av professuren i grekiska 1810. (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t., vol. 476: Skrivelser från akademikanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1807–1810).

densamma för att hos släktingarne bringa saken till ett lyckligt slut i hvilket fall jag nästa sommar torde vara gift.⁶²

Alida Olbers (1786–1855) var dotter till Levin Olbers, kapten vid Ostindiska kompaniet och hans tredje hustru Anna Mariana Ahlberg. Hon var född på Högärdet i västgötska Fors, men familjen flyttade till moderns barndomshem Åsbräcka vid Lilla Edet i Västergötland efter faderns död 1804. Familjen Olbers var swedenborgare, och Alidas äldre bror, teologiprofessorn och sedermera domprosten i Skara, Levin Olbers, var en gammal vän till familjen Knös, och Gustaf var också god vän med hennes bror Carl.⁶³ Av Arvid August Afzelius, senare präst och folklivsforskare, beskrevs den unga Alida som en ”hänförande och talangfull flicka”. Hon, fortsätter Afzelius,

var en magnet som drog bygdens unga män, särskilt litteratörerna och konstnärerna till hennes moders gästfria boning. Jag tillbragte där en jul, bland de gladaste jag upplevt, då jag hörde Franzéns och Valerii skönaste sånger av Alida sjungas på melodier av henne själv komponerade. När vinterkvällens klaraste månsken upplyste hennes kabinett sutto vi alla lyssnande till hennes vackra röst vid klaveret.⁶⁴

I Gustaf Knös bevarade korrespondens i Uppsala universitetsbibliotek intar friar- och kärleksbrev till den blivande hustrun en betydande plats. Över femtio brev, i genomsnitt ett i veckan, finns bevarade från tidsperioden juni 1809, då han just mött hennes för första gången, till augusti året därpå, kort före bröllopet.⁶⁵ Även en del av Alida Olbers brev till Gustaf är bevarade. De flesta breven är skrivna på svenska, men under en kortare period under våren 1810 korresponderade de på franska. I breven blandas högt och lågt. Kärleksdikter och Gustafs högstämda reflektioner om kärlekens och äktenskapets väsen blandades med praktiska upplysningar om tapeter till det nya hemmet i Uppsala och rapporter om turerna i tillsättningen av

⁶² Knös till C. F. Palmstierna, Stockholm 3 juli 1809 (RA, Palmstiernska släktarkivet, vol. 38).

⁶³ För vänskapen med Levin Olbers, se t.ex. Knös till brodern Carl Johan, Skara 17 mars 1792.

⁶⁴ Afzelius 1901.

⁶⁵ Brev från Gustaf Knös till Alida Olbers, daterade mellan 1809-1826 återfinns i UUB, 269aq. En mindre samling brev från Alida till Gustaf finns i UUB, 269ap.

professuren. I ett av de första breven från Gustaf till Alida beskriver han deras första möte i stockholmstrakten sommaren 1809.

Outplänlig blir jag dock denna blick ur täckvagnen vid afresan från Hagalund. Jag ville vallfara till Rom och Mecca, barfota ville jag i smuts och slagrägn fastsmidd släpa en kärra med småsten från Stockholm till Ystad – svårt i sig sjelft; men icke svårt, utan ljuft, om dermed jag kunde ännu en gång förtjena en sådan blick, som denna så var för min inbillning! Och blicken, som höd mig till vals på Hagby! Den förstenade mig. Hvarföre var jag så blyg, så förlägen då, så återhållsam, och vågade ej nalkas? En sådan minut återkommer ej mer.⁶⁶

Alida Olbers hade enligt korrespondensen varit förälskad i en annan man, i breven kallad P, som enligt henne aldrig fullt ut accepterats av familjen. Till slut han hade rest iväg och lämnat henne. I ett brev till en väninna med smeknamnet Azelie, som kanske aldrig sändes iväg, berättade hon om sin saknad och förtvivlan.⁶⁷ Gustaf hade fått kännedom om historien och skrev i början av juli 1809.

Nu vet jag det – Alida har en gång i sin första ungdom älskat en annan. Var han värd denna lycka? Älskade han Alida *sjelf*, för hennes egen skull, så ömt, så troget, som hon förtjenar? Är han ännu beständig? Skall han kunna göra henne lycklig? På dessa frågor tillhörde ej mig att svara, om jag ock kände honom. Jag är aldeles jäfvig. Men jag värderar otroligt, att hans bild ännu ej af tid och motgångar kunnat slitas ur Alidas hjerta. Och jag skulle vilja göra det? Tro mig ej om en sådan nedrighet! Ack! Hvad ville jag ej upoffra för att förskaffa Alida blott ett ögonblicks nöje! Kunde jag se på hennes blickar hvad hon önskade huru skulle jag ej flyga att förekomma det! Huru hoppar ej mitt hjerta i mig wid den tanken, att blott få uträtta mindsta lilla comission för henne! Och i den victigaste sak skulle jag vilja hindra hennes önskan! Nej, upprigtigt! Jag förtjenar mer förtroende. Jag älskar oegennyttigt. Sötaste Alida! Det är så kallt, så grymt att ännu anse mig såsom en främmande. Skänk mig förtroendet af en bror. Jag begär ej mer.⁶⁸

⁶⁶ Knös till Alida Olbers, Stockholm 29 juni 1809 (UUB, X 269aq).

⁶⁷ Alida Olbers till ”Azélie”, Hagby 12 juli, 1809 (X 269aq).

Under hösten 1809 blev det dock helt klart att de verkligen skulle ingå äktenskap och vid nyåret 1809 skickade Gustaf en förlovningsring till Alida. Samtidigt bifogade han ett miniatyrporträtt av sig själv med tillhörande kedja. Denna gouache målades av Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter och är den enda kända bilden av Knös. I senare brev vidarebefordrade han ritningar av det som skulle bli deras gemensamma hem i Uppsala.⁶⁹ De utväxlade också andra små gåvor, framförallt torkade blommor men också karameller. Gustaf skrev vid ett tillfälle:

Jag har ännu inte talt om för dig huru högtidligt jag åt den confect du skickade mig från Lilla Edets marknad ... Nils, Azelie och jag sutto tillsammans i hennes soffa. Vi stötte ihop våra confect-bitar och svuro varandra en evig vänskap och jag åt som om jag njutit ett heligt sakrament. Det förtjenar anmärkas att endast min bit hade conserverat sig rätt hel sådan som den kom från din hand. Jag åt med förtjusning och söp in den aromatiska smaken och kände mig innerligt förent med dig.⁷⁰

Det är helt klart att Knös var lycklig över att han äntligen funnit sitt livs kärlek. I sin dagbok från åren i utlandet återkom han gång på gång till sin längtan efter hustru och familj och sin förtvivlan över att inte finna kärleken.⁷¹ I det första bevarade brevet till Alida, i juni 1809, skrev Gustaf ingående om sin syn på äktenskapet och sin tillkommande maka.

Från min första ungdom bad jag Herren om en maka, som jag kunde älska så, som ännu aldrig någon älskade! Jag är öfvertygad att han skänker henne, om ej här i lifvet, dock i det tillkommande. Jag vet, att ingen ting förskönar lifvet, mer än den rena kärleken, att utom den vore sjelfva lifvet et hälfvete, genom den blir den mycket mera himmelsk, ja, genom den blir jorden en himmel! Jag vet, att det gifves blott en i hela vida världen, som föddes till min maka, växte up till min maka, och en gång ska bli min maka för

⁶⁸ Knös till Alida Olbers, 2 juli 1809 (UUB, X 269aq).

⁶⁹ Knös till Alida Olbers, Uppsala 28 december 1809, samt 2 januari, 6 maj och 1 juni 1810. (UUB, 269aq).

⁷⁰ Knös till Alida Olbers, 21 april 1810 (UUB, X 269aq).

⁷¹ Se t.ex. Dagbok 1803-1804 (UUB, X 269 bf 1, fol. 5).

evigheten! Men huru skum är ej vår syn? Hvem säger mig, hvar hon är? Jag söker henne, denna enda, som är född at evigt vara min, liksom jag är född att evigt vara hennes! Jag söker, jag söker denna enda. Har jag funnit henne? Eller skall jag ännu tåligt söka, och söka kanske på andra sidan grafven?

Stora och sanna äro de orden: Då Gud skapade människan, man och qvinna skapade han dem. Och hvad Gud sammanfogat skall ej människan åtskilja. Ja, vi är blott halfve människor, så länge ej det manliga och qvinliga är förenadt. Då först upnä vi vår bestämmelse och kunna rätt fortskrida i det goda och utöfva det, Jag hatar denna halfhet, men jag söker blott *min* hälft. På en annans gör jag inga anspråk. Den är mig helig. Och om jag irrar mig, så är det derföre ej föraktlig nog, att vilja falla besvärlig!⁷²

Äktenskapet och kärlek är dessutom ett genomgående tema i hans andliga dagbok.⁷³ Samtidigt återkom han även under förlovningstiden, ofta i drastiska formuleringar, till sin egen otillräcklighet, osäkerhet och tråkighet i breven till fästmön.

Du blir snart utledsen vid den tråkige munken från ärkestiftet och tar till slöjan och radbandet igen och läse ditt Ave Maria och Pater Noster och jagar bort djefwulen med ett halft dussin heliga korstecken, och så får jag vandrar hem med lång näsa och låsa in mig i mitt kloster igen och låta skägget växa och dö och begrafwas och så kommer bara korpar och kråkor att skräna öfver min graf och ingen blomma växer där.⁷⁴

Den 9 september 1810 gifte sig slutligen den 24-åriga Alida Olbers med den 37-åriga Gustaf Knös. De nygifta bosatte sig i Ullgrenska huset på Bredgränd.⁷⁵ I äktenskapet föddes två döttrar Anna Hedvig Dorothea (1812–1821), som alltså dog knappt tio år gammal, och Thekla Leviana Adrietta (1815–1880), som kom att bli en populär författare och översättare.⁷⁶

⁷² Knös till Alida Olbers, 16 juni 1809 (UUB, 269aq).

⁷³ ”Vad är kärlek? På detta papper ska jag samla hvad jag tänkt och reflekterat om äktenskapet” (UUB, T1q).

⁷⁴ Knös till Alida Olbers, 6 mars 1810 (UUB, X 269aq).

⁷⁵ Mansén 1993: 56.

Professor

Under sin tid som professor i grekiska, höll Gustaf Knös en lång föreläsningsserie om språket i *Iliaden*⁷⁷ och skrev samtidigt ett sextiotal korta dissertationer kring olika klassiska grekiska texter och författare, framförallt Demostenes orationer, men även texter av Homeros, Herodotos och Pindaros, samt dessutom några dissertationer om artikelbruket i grekiskan.⁷⁸

År 1813 dog professorn i österländska språk, Anders Svanborg, och Knös beslutade att söka tjänsten, som trots allt låg närmare hans akademiska huvudintresse än grekiskan. Vid denna tjänstetillsättning blev det ingen diskussion, och Knös blev av konsistoriet enhälligt vald till *Linguarum Orientalium Professor*, eftersom han hade lång erfarenhet av orientaliska studier vid flera utländska universitet och gedigna kunskaper i ett stort antal semitiska språk, men framförallt arabiska, hebreiska och syriska.⁷⁹ Som professor i österländska språk från och med 1814 återvände Knös till sitt arbete med de arabiska berättelserna om konungasonen Azad Bacht, som han tidigare utgivit på originalspråk i Göttingen. I en lång rad dissertationer publicerade han en latinsk översättning av texterna tillsammans med kortfattade filologiska och historiska kommentarer.⁸⁰ De flesta av Knös dissertationer var mycket koncisa. Bland studenterna kallades de ofta ”kortbyxor”. Eftersom studenterna skulle bekosta tryckningen av uppsatserna de skulle disputeras på, var

⁷⁶ Mansén, 1993.

⁷⁷ Anteckningar från Knös föreläsningar över *Iliaden* 1809–1811 av J. A. Winbom i UUB, X 267bg. För en förteckning över dissertationerna, se Marklin 1820: 116–119.

⁷⁸ Demosthenes: Oratio de Symmoriis, Oratio pro Megalopolitis, Oratio in Philippum prima, altera et tertia, Oratio de Libertate Rhodiorum, Oratio de pace, Oratio de Haloneso, Oratio de Chersoneso; Pindarus: Nemeorum ode prima, Pythiorum ode sexta. De use articulo apud Graecos.

⁷⁹ Tillsättning av *Lingua Orientalum Professor*, 13 juni 1814. (RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 478 (Skrivelser från akademikanslern, Consistorium Academicum i Uppsala, 1813-1814), cf. Knös till Karl XIII, 1814 (UUB 269ap).

⁸⁰ Utgivna som *Historia decem Vezirorum et Filiii Regis Azad Bacht ex Arabico in Latium conversa*, Uppsala 1814-1818. Se Marklin 1820: 119–121.

Knös kortbyxor mycket populära, eftersom tryckkostnaderna (och troligen också ansträngningen) kunde hållas nere.⁸¹

Redan 1813 hade Knös blivit invald som arbetande medlem i Bibelkommittén. Troligen som en del av detta arbete författade Knös 1820 en dissertation och rätta sättet att översätta de heliga skrifterna och mellan 1821 och 1828 skrev han ett drygt hundratal dissertationer om hebreiska språket, varav nästan samtliga utgjordes av filologiska anmärkningar till Genesis kapitel 1–25 och Jesaja kapitel 1–39. Men även under denna senare tid författade Knös enstaka dissertationer om syriska, arabiska och kaldeiska texter.⁸² Knös är endast i förbigående nämnd av professorerna Zetterstéen och Rundgren i deras översikter över professuren semitiska språk i Uppsala, och hans vetenskapliga arbete fick, liksom många andra samtida språkvetares, inget större bestående inflytande. Undantaget är möjligen den arabiska utgåvan av berättelserna om Azad Bacht, som fungerade som utgångspunkt för senare översättningar till flera europeiska språk.⁸³

Präst

År 1817 blev Gustaf Knös vigd till präst för Uppsala ärkestift. Sedan ungdomsåren hade prästtjänsterna funnits där, men han hade stretat emot under lång tid och menat att han inte kunde tjäna den ”förstockade lutherska kyrkan.”⁸⁴ I sin ansökan om att få behålla professorstjänsten även efter prästvigningen skrev han dock: ”Jag känner mig af den Högste förländ både vilja och förmåga att med nit och drift beredd, och att jag från min ungdom varit till dylika yrken beredd.” Redan före prästvigningen hade Knös blivit erbjuden kyrkoherdetjänsten i Åkers och Dalby församlingar i ärkestiftet

⁸¹ Ronne 2001, som bygger på studenten Gustaf Svanbergs minnesteckningar, vilken 1821 disputerade på Knös avhandling *Ad Geneseos cap. IV, p. IV*.

⁸² Bibelkommentarerna är utgivna som ”*Ad Genesos*” respektive ”*Scholia selecta in Esai*”, se Marklin 1820: 66-70. De andra verken är *Isaiae presbyteri carmen in Tamerlanem e Syraco Latine versum*, samt *Philologicae et criticae in loca Danielis Chalaica*. *Epistola Kahirensis ad Bonaparte data arabice et latine*, *Carmen syriacum de Alexandro Magno latine redditum*, *Ebn-Arabschabi de vere carmen*, *Sveth. Versum*, *Historia imperii Arehuz ben Ulug in Aegyptum*.

⁸³ Zetterstéen 1946: 21 och Rundgren 1977: 108.

⁸⁴ Knös till Palmstierna, 28 mars 1817 (RA, Palmstiernska samlingen, vol. 38).

av dess patronus Hans Henrik von Essen, hans gamle arbetsgivare i Göttingen, som uppenbarligen lovat honom frihet i förkunnelsen. Istället för den sedvanliga pastorexamen författade Knös två teologiska dissertationer *De vera fidei salvifica natura*, vilka han offentligen försvarade.⁸⁵ Kort tid efter prästvigningen, 1818, blev Knös promoverad till teologie doktor, vilket då var en hederstitel som förlänades av Kungl. Maj:t och inte examen. Efter tillträdet tillbringade familjen Knös delar av året på Åkers prästgård, men hyrde också en våning inne i staden.

Under sina sista tio år i livet, fram till sin död 1828, inriktades Knös verksamhet och intresse allt tydligare mot teologin, och hans vetenskapliga skrifter behandlade nästan uteslutande gammaltestamentliga texter. Under denna tid blev också hans dagboksanteckningar, som han fört sedan 1798, mycket mer omfattande och de kretsade ännu mer än tidigare kring religiösa frågor, inte minst förhållande mellan den lutherska kyrkan och Swedenborg.

Källorna till Gustaf Knös teologiska tänkande under hans år som präst är synnerligen omfattande. Förutom de andliga dagböckerna finns till exempel en samling predikningar, hållna i Åkers och Dalby kyrkor mellan 1822 och 1827 i Uppsala universitetsbibliotek. En av predikningarna från denna tid – om den otrogne förvaltaren i Lukasevangeliet – publicerades.⁸⁶ En slutprodukt av Gustaf Knös teologiska tänkande under senare år är två skrifter som han lät publicera, enligt uppgift på uppmaning av vänner, kort före sin död. Personarkivet innehåller åtskilliga skisser och utkast till dem, och de kan betraktas som en sammanfattning av över två decenniers funderande och dagboksskrivande. Den första bär den ståtliga titeln: *Samtal med mig sjelf om Gud, menniskan och verlden* (1824). Den andra kallas *Försök att utreda några viktiga frågor. Ett tillägg till skriften: Samtal med mig sjelf om Gud, menniskan och verlden*. (1827), vilken utgavs som svar på en kritisk recension av den första boken.⁸⁷

⁸⁵ RA, Skrivelser till Kungl. Maj:t, vol. 480 (Skrivelser från akademikanslern, Consistorium Academicum i Uppsala, 1817). Cf. Marklin 1820: 120.

⁸⁶ Knös 1822. UUB, X 269bg. I UUB finns också fyra andra volymer med teologiska texter och predikningar av Gustaf Knös (UUB, T 1p, T 1q, T 1r och T 1s). För korta studier av Gustaf Knös teologi, se Hippel 1926: 103–110 och Norberg 1939: 90–99, cf. Lenhammar 1966 och Lenhammar 1974.

⁸⁷ Knös 1824 och Knös 1827.

Efter 14 år som professor i österländska språk och omkring ett decennium som kyrkoherde avled Gustaf Knös den 13 december 1828 i en ålder av femtiofem år. Han verkar aldrig ha haft någon som helst fallenhet för ekonomi, och i korrespondensen klagade han ofta över att han hade stora skulder och behövde nya lån. Underskottet i dödsboet var också mycket betydande. I bouppteckningen angavs tillgångarna till 1 961 riksdaler, medan skulderna uppgick till inte mindre än 13 213 riksdaler, varför dödsboet sattes i konkurs. Bland de mest betydande borgenärerna fanns Löfflerska hovbokhandeln i Stralsund, Grevinnan Hedvig Charlotta von Essen född Krassow, brodern, domprosten Carl Johan Knös, samt professor Erik Gustaf Geijer.

Bouppteckningsmannen noterade lakoniskt: ”Contanta medel funnos vid dödsfallet inga, äfwensom professorslönen för löpande halfår till d. 3 april praenumerando [=i förväg] var uttagen”. Han skrev också om prästgårdens dåliga konstitution: ”Som den vid Åkers prestgård blifwande husröta ännu icke kunnat utrönas så kan icke heller den befintliga öfwerbyggnaden, som dermed bör gå i liquid här upptagas”. Den ekonomiska situationen för änkan och dottern Thekla var minst sagt prekär.⁸⁸

. Som ett sätt att betala skulderna hölls bland annat en försäljning på Bokauktionskammaren i Uppsala under ett par dagar i februari 1830. Genom katalogen är det i detalj möjligt att Knös boksamling var betydande för sin tid och omfattade nära två tusen volymer på många olika språk, vilka sammanfattade på ett tydligt sätt hans breda intresseområden och stora språkkunskaper. Förutom böcker på europeiska språk som svenska, danska, tyska, franska, engelska, spanska och italienska, innehöll samlingen även tryckta verk på arabiska, kaldeiska, etiopiska, hebreiska, syriska, latin, grekiska, sabeiska, arameiska, persiska och kilskrift. Den inkluderade dessutom en arabisk koranhandskrift och ett persiskt manuskript. Därutöver fanns långa serier av skönlitterära verk av Schiller, Franzén, Kellgren, Thorild, Molière, Rousseau, Goethe, Milton, Telemaque, Shakespeare, Voltaire och de la Fontaine. Knös ägde dessutom en utgåva av den Franska encyklopedien, och verk

⁸⁸ Bouppteckning efter Gustaf Knös 19 februari 1829 (UUB, Uppsala universitets arkiv, kansliet, F XI: 10). Konkursakt, 1831, (ULA, Uppsala rådhusrätt och magistrat, F III: 21).

av filosofer som Kant och Fichte, samt, naturligtvis, en hel mängd arbeten av Swedenborg och olika Swedenborgare.⁸⁹

På auktionen inbringade böckerna tillsammans 1 230 riksdaler. Det räckte inte långt för betalandet av skulderna, som dock till stor del efterskänktes av långivarna. De obetalda räkningarna till den tyska bokhandeln är en stor skuldpost. Vissa av de drag som Atterbom preciserade i det inledande citatet blir tydliga genom dessa ekonomiska uppgifter. Verklighetsfrånvaron, det opraktiska sinnelaget, den excentriska och bohemiska sidan, hans grundliga lärdom och hans stora bokläsande och boksamlandet visade sig tydligt. Jag vill avsluta med en kort strof ur dikten ”Barndomshemmet” som Gustaf och Alida Knös dotter Thekla skrev som vuxen:

Pappa läste, Mamma skref
Och den lilla ensam blef
Gick att i en vrå sig sätta
Dockan sagor tyst berätta.⁹⁰

⁸⁹ *Förteckning* 1830.

⁹⁰ Knös 1852: 25..

Referenser

Otryckt material

Kungliga Biblioteket (KB)

Ep. A 4a, Ep. G 7:34; Ep. G7:37; Ep. G7:38, Ep. R 5, Ep. T 8,

Lunds Universitetsbibliotek (LUB)

De la Gardieska samlingen

Riksarkivet (RA)

Palmstiernska samlingen, vol. 38.

Skrivelser till Kungl. Maj:t

Vol. 476: Skrivelser från akademkanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1807–1810

Vol. 478: Skrivelser från akademkanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1813–1814

Vol. 480: (Skrivelser från akademkanslern, *Consistorium Academicum* i Uppsala, 1817

Uppsala Landsarkiv (ULA)

Uppsala rådhusrätt och magistrat, F III: 21 (konkursakter)

Uppsala Universitetsbibliotek (UUB)

Handskriftsamlingen

G 302,

R 80, R 80a, R 120, R 121, R 122, R 122b, R 140, R 141

T 1p, T 1q, T1r, T 1s

X 262d, X 267bg, X 269ac, X 269ae, X 269af, X 269ai, X 269an, X 269ap,
X 269aq, X 269bf, X 269bg, X 269bh, X 269bi, X 269bk, X 269bl, X 270h.

Uppsala Universitets arkiv
Kansliet, F XI: 10 (bouppteckningar)

Litteratur

- Afzelius, Arvid August. *Minnen*. Stockholm 1901.
- Atterbom, P.D.A. "Gustaf Knös", *Biographiskt Lexikon öfver namnkunnige svenska män*, band 7, sid. 123–129, Uppsala 1841.
- Dedering, Sven, "Gustaf Knös", *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 21, sid. 406–408, Stockholm 1975-1977.
- Die Matrikel der Georg August Universität zu Göttingen 1734-1837*, Hildesheim 1937.
- Förteckning öfver framl. Professoren Doctor G Knös' boksamling, som komma att försäljas på Bok-Auctions-kammaren i Uppsala d. 24 Febr 1830 och följande Auctions-dagar*. Uppsala 1830
- Hamberg, Erik, *Olof Knös och 1700-talets lärda samlarkultur: studier kring förmedling och samlande av böcker i Sverige under den gustavianska tiden*, Göteborg 1985.
- Hippel, Oscar *Det kristologiska problemet under nyromantiken. En homiletisk studie*, Lund 1926.
- Häll, Jan, *I Swedenborgs labyrint: Studier i de gustavianska swedenborgarnas liv och tänkande*, Stockholm 1995.
- Josefson, Ruben, *Andreas Knös' teologiska åskådning*, Stockholm 1937.
- Klenz, Heinrich, "Oluf Gerhard Tychsen", *Allgemeine Deutsche Biographie*, band 39, sid. 38-51, Leipzig 1895.
- Knös, Gustaf. *Paulinam dictionem aposthäskein tä hamartía, Rom VI, 2.10*, [Akademisk avhandling, preses Christopher Dahl], Uppsala 1794.
- _____, *Pindari Olympiorum Ode quinta*, [Akademisk avhandling, preses Christopher Dahl], Uppsala 1797.
- _____, *Disquisitio de fide Heroditi qua perhibet Phoenices Africam navibus circumvectos esse cum recentiorum super hac re sententiis excussis. Adendum est specimen sermonis arabici vulgaris seu initium historiae filii regis Azad Bacht e codice inedito typis descriptum et in latinam conversum*, Göttingen 1805.
- _____, *Historia decem vezirorum et filii regis Azad Bacht insertis undecim aliis narrationibus*, (Kitab Qissat al-'asr wuzara' wa-ma gara lahum ma'a ibn al-malik Azad Baht), Göttingen 1807.
- _____, "De lingua sabaeorum", i *Commentationes Societatis Regiae Scientorum Göttingensis recentiores*, Göttingen 1807.

- _____, *Chrestomathia Syriaca maximam partem e codicibus manu scriptis collecta*, Göttingen 1807.
- _____, *Historia decem vezirorum et filii regis Azad Bacht ex Arabico in Latinum conversa*. Uppsala 1814–1818 [sammanlagt 45 dissertationer].
- _____, *Samtal med mig sjelf om werlden, menniskan och Gud*. Uppsala 1824.
- _____, *Försök att utreda några wigtiga frågor. Ett tillägg till skriften Samtal med mig sjelf om werlden, menniskan och Gud*. Uppsala 1827.
- _____, Se också referenser till enskilda dissertationer i fotnoterna.
- Knös, Thekla, *Dikter*, Uppsala 1852.
- Lenhammar, Harry, *Tolerans och bekännelseväng. Studier i den svenska swedenborgianismen 1765-1795*, Uppsala 1966.
- _____, *Religion och tryckfrihet i Sverige 1809-1840*. Uppsala 1974.
- _____, *Swedenborgaren Tybeck – den avsatte prästen*, Skellefteå 2011
- Mansén, Elisabeth *Konsten att förgylla vardagen. Thekla Knös och romantikens Uppsala*, Lund 1993.
- Marklin, Gabriel. *Catalogus disputationum in Academiis Scandinaviae et Finlandiae*, Uppsala 1820.
- Norberg, Arvid. *Den kyrkliga väckelsen i Skara Stift under förra hälften av 1800-talet*, Stockholm 1939.
- Ronne, Erik & Marta. ”Recentior för två sekler sedan”, *Ergo* 2001:9,
- Rundgren, Fritjof. ”Semitic Languages” i: *Uppsala University 500 years*, vol VI, Uppsala 1977.
- Skaldestycken af Ossian*, [utg. anon.= Gustaf Knös, Olof Andersson Knös och Gustaf Rosén], 3 häften, Uppsala, 1794-1800.
- Thomasson, Fredrik. *Rosettastenens förste tolkare : Johan David Åkerblads liv i Orienten och Europa*, Stockholm 2016.
- Valensi, Lucette. *Mardochee Naggiar: Enquête sur un inconnu*, Paris 2008
- Warholm, Johan Wilhelm. *Skara Stifts Herdaminne*, band 1, Mariestad 1871.
- Westerdahl, Christer. *Från Norrtjärn till Konstantinopel: Mathias Norberg (1747-1826), orientalist och humanist*, Örnköldsvik & Stockholm 1990.
- Zetterstéen, K. V. *Arabiska studier i Sverige*, Uppsala 1946.